

הישיבה השלוש מאות ושבע (שז)

ביום כ"ג בטבת התשס"ט (19 בינואר 2009) בשעה 13:30, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים שולמית אליצור, יהושע בלאו, משה בר-אשר (יו"ר), עמינדב דיקמן, אבי הורביץ, אפרים חזן, אברהם טל, דוד טלשיר, אבנר טריינין, יוסף יהלום, חיים כהן, קציעה כ"ץ, אהרן ממזן, שלמה נאה, שמא יהודה פרידמן, מנחם קיסטר, שמעון שרביט;
 החברים-היועצים סיריל אסלנוב, יוחנן ברויאר, גיל הראבן, חיים סבתו, יוסף עופר, שמואל פסברג, אורה שורצולד, עפרה תירוש-בקר;
 המנהלת הכללית טלי בן-יהודה; המזכירה המדעית רונית גדיש; עובדי המזכירות המדעית נטלי אקון, קרן דובנוב, צביה זמירי, מלכה זמלי, דורון יעקב, רחל סליג;
 יועצות הלשון ברדיו ובטלוויזיה רות אלמגור-רמון, סימי אבלגון, דבורה בן ישראל;
 אורחים: בני משפחת ליונשטם.

סדר היום: א. יהושע בלאו: עם הופעת ספרה של אילה ליונשטם ז"ל
 ב. דין וחשבון על ייעוץ הלשון ברשות השידור
 ג. מילים בשימוש כללי

מ' בר-אשר: כפתח הישיבה אבקש מכם לכבד בקימה את זכרו של ישראל ייבין, שהלך לעולמו לפני חודש. פרופ' ייבין היה בכיר העובדים במילון ההיסטורי בכל הזמנים וחבר נכבד באקדמיה. דברי הערכה לכבודו ייאמרו בישיבת המליאה הבאה.

א. יהושע בלאו: עם הופעת ספרה של אילה ליונשטם ז"ל

מ' בר-אשר: לפני חודשים אחדים הניבה עבודתו המסורה של האד' בלאו את הספר החשוב "עיונים בספרות השומרונים ובספרות הקראית", כרך ט בסדרה החדשה של מקורות ומחקרים, ובו כתבים מן העיזבון של הגב' אילה ליונשטם ז"ל. מעשה חשוב עשה האד' בלאו שהעמיד לאקדמיה תקציב מן העיזבון לשם הוצאת הספר. ביזמתו הברוכה של האד' בלאו יוקדש חלקו הראשון של המושב הזה להופעת הספר, וייאמרו בו דברים מפיו לכבוד הספר ולכבוד המחברת.

י' בלאו: הייתה לי הזכות להימנות עם באי ביתם של הגב' אילה ליונשטם ובעלה

הפרופ' שמואל אפרים ליונשטם, זיכרונם לברכה. קורותיו של הזוג המופלא הזה, שבא מקצוות שונים של יהדות גרמניה, מלמדים אותנו לא רק על הזוג עצמו אלא על יהדות גרמניה בכללה.

שמואל אפרים ליונשטם, פּרִיץ כפי שכונה בפי ידידיו, בא ממשפחה מתבוללת מברלין, ואפילו בר־מצווה לא חגג. כשהיה בן 10 לקה בדפורמציה חמורה של הגב והפך נכה. במשך שנתיים חשבו הרופאים שאין לו סיכוי לחיות.

לאחר שסיים את לימודיו באחד מבתי הספר התיכוניים היוקרתיים בברלין, התחיל ללמוד משפטים, כמיטב מסורת המשפחה. משזכה בתואר החל לעבוד בבית משפט, אך ב־1933, והוא בן 25 שנה, עלה היטלר לשלטון והוא פוטר מעבודתו. אז גילה ליונשטם את יהדותו. כדרכו התחיל ללמוד את היהדות על כל תחומיה, עד ששום דבר הנוגע ליהדות לא היה זר לו. הוא אפילו השתלם בענייני קבלה, והיה אחד מתלמידיו של גרשום שלום.

כדי להתקרב ליהדות הלך לסמינריון הרבנים הרפורמי בברלין (Hochschule für die Wissenschaft des Judentums), ושם בלט בדמותו היוצאת דופן. רוב התלמידים שם למדו לרבנות, והתלמוד היה זר להם לחלוטין; הם למדו את מה שהיו מוכרחים ללמוד בקושי גדול מאוד, ובדרך כלל העלימה ההנהלה עין מחוסר ידיעתם. ליונשטם לעומתם לא למד לרבנות אלא השקיע את זמנו בלימוד התלמוד, וכבר אז רחש אהבה גדולה לתחום.

ההצלחה הרבה שהשיג בלימודיו עמדה לו בתקופת השואה והוא ניצל בזכותה. וכך היה המעשה: ליונשטם נשאר בגרמניה עד אחרי ליל הבדולח. אחרי ליל הבדולח הוענקו סרטיפיקטים בקפידה רבה. סיכויו של ליונשטם כאדם נכה לקבל סרטיפיקט היו מועטים, ואולם ציוני הבחינות שלו בסמינר לרבנים היו כה גבוהים, עד שהמופקדים על חלוקת הסרטיפיקטים החליטו לזכות אותו ברישיון עלייה. זה מקרה מובהק של ניצחון הרוח על החומר.

ליונשטם הגיע ארצה ב־1939 ועבר את כל הקשיים שהיו בקליטת העלייה הייקית. יתר קורותיו הלוא הם אחוזים בתולדות האנציקלופדיה המקראית, שהוא היה אחד מעורכיה, ובתולדות האוניברסיטה העברית, שבה שימש כעבור שנים פרופסור למקרא בעל שיטת לימוד מיוחדת.

אילה ליונשטם באה ממשפחה שונה לגמרי. היא נולדה כהינדה קרייטשטיין בעיירה קטנה בגליציה וגדלה בה עד גיל 7. ב־1925 הגיעה לגרמניה. היא לא הייתה מעורבת בחיי הגרמנים, אלא ביקרה בבית הספר "עדת ישראל" של הקהילה האורתודוקסית בברלין. שם למדה כעשר שנים, עד 1935, ואחר כך נסעה לסמינר לרבנים בברסלאו כדי לרכוש תעודה להוראה בארץ ישראל.

מאוחר יותר חזרה אילה לברלין ללמוד בסמינריון הרבנים הרפורמי, ושם הכירה את בעלה לעתיד. היא עלתה ארצה לפניו, ב־1938, והייתה לי הזכות ללמוד אתה יחד. הם נישאו ועברו יחדיו את כל קשיי הקליטה שעברו על רבים מיהודי גרמניה, ויפה לכאן תיאורו של עגנון על עליית הייקים בספרו "שירה" (מהדרת תשל"א, עמ' 42-44).

גגלל מצוקתם הכלכלית הם לא יכלו להרשות לעצמם ללמוד במקביל, ובאוניברסיטה

הם ביקרו לסירוגין – האחד עובד לפרנסה כדי לאפשר לאחר להתקדם בלימודים. בסופו של דבר היא התקבלה למשרת מורה והוא המשיך בלימודיו.

משפחת ליונשטם הייתה אחת המשפחות ממוצא גרמני שהשילומים מגרמניה הציילו אותם. עד שקיבלו לידם את השילומים הם גרו בחדר שכור בתוך דירה גדולה, ובעל הבית ניסה להיפטר מהם בכל האמצעים. משקיבל את ההודעה על השילומים הלך פרופ' ליונשטם, ואני בלווייתו, לחפש דירה, ולבסוף נרכשה הדירה בכספי השילומים. אילה לא אהבה את ההוראה בבית הספר, כי לא היה באופייה להטיל משמעת ולרדות בתלמידים. על כן עם קבלת השילומים היא התפטרה ממשרתה והתחילה ללמוד. את התואר הראשון קיבלה מיד, כי עמדו לה שיעורי התואר השני שלמדה קודם לכן (בזמן ההוא היה מסלול ישיר לתואר שני). אחר כך המשיכה בלימודי המוסמך. בין תחומי לימודיה הייתה גם הערבית, והיה לי הכבוד לשמש אחד ממוריה. אז קרה דבר מעניין שיש לו ביטוי גם באחד המאמרים בספר הזה. בן-חיים מסר לעיונה פירוש שומרוני לתורה שלא התאים למה שבן-חיים הכיר מכתבים שומרוניים – היו שם התבטאויות ודרכי חשיבה שלא הלמו את החשיבה השומרונית כפי שהייתה ידועה. הניתוח שלה העלה מעל לכל ספק שלפנינו פירוש קראי שנקלט בדרך מן הדרכים אצל השומרונים. מסקנתה זו הובילה לכתיבת מאמר לא קצר, ובו נמנו כל התופעות המוכיחות את אופיו הקראי של הפירוש (ראו "פירוש קראי על התורה בלבוש שומרוני", עמ' 159–201).

לאחר שנים, בעת שעשתה אילה עם בעלה בשנת שבתון באנגליה, היא מצאה בספרו של יעקב מאן (*Texts and Studies, II: Karaitica*, Philadelphia 1935, pp. 34, 35) כתב יד מאוסף פירקוביץ של פירוש ישועה בן יהודה הקראי, ובו הצורה הטרומ-שומרונית של הפירוש ההוא. הממצא סיפק הוכחה מוחלטת לטענתה שהפירוש הוא קראי במקורו, והיא פרסמה את ההוכחה בצורת מאמר נוסף (ראו "הקראי ישועה בן יהודה: מחברו של פירוש לספר בראשית שנשתמר בלבוש שומרוני", עמ' 202–206).

עם קבלת התואר החלה אילה עובדת באקדמיה ללשון העברית והייתה שם לאחת העובדות הבכירות. בד בבד החלה כותבת את עבודת הדוקטור שלה בהדרכת בן-חיים. באקדמיה עסקה בעיקר בספרות הקראית, ודרך אגב בספרות השומרונית.

אילה הלכה לעולמה בז' באייר תשמ"ו, וכעבור כשמונה חודשים נפטר גם שמואל. אני מוניתית להיות המוציא לפועל של הצוואה, וכנהוג קיבלתי כמה אחוזים מן הנכס בתמורה למינוי. את הכסף הזה העברתי לאקדמיה במטרה להוציא לאור את כל כתביה של אילה שטרם התפרסמו. לא חשבתי שיש טעם לצרף את מאמריו של שמואל – הם פורסמו גם בעברית וגם באנגלית, ואפשר להגיע אליהם על נקלה.

בתחילה חשבתי לכלול בספר הזה גם את התולדה השומרונית שאילה עבדה עליה וגם את עבודת הדוקטור שלה כצורתה. בינתיים התברר שלתולדה יש כתבי יד אחרים שלא היו מוכרים אז לאילה, ומאוחר יותר פרסם אותה חברנו משה פלורנטין על סמך מבחר כתבי היד. לכן נזנח הרעיון.

אשר לדוקטורט, לא עלה בידי להשיג אלא כמה מחברות שהכילו את הטיוטה הראשונה של תרגום פירושו של צדקה בן מנג'ה, הרופא השומרוני בן המאה ה-13. החומר נראה קטוע ובלתי מושלם, ואולי היו מחברות נוספות שאבדו. ייתכן גם שהיא לא הספיקה להשלים את העבודה, שהרי בשנים האחרונות היא נפתה מכל עיסוקיה לעשות את

עבודות ההכנה למאמריו של שמואל, שמפאת מחלתו לא יכול להגיע לספרייה. השתדלתי להתקין את החומר באופן שיתאים לספר, ואני מקווה שהדבר עלה בידי. אמרו חכמים: משנתו של רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכזאת היא משנתה של אילה ליונשטם; כתיבה הם אספקלריה מאירה לנפשה הנקייה והזכה. תהא נפשה צרורה בצרור החיים.

מ' בר-אשר: תודה רבה לאד' בלאו. אני מניח שנמצאים כאן עובדים הזוכרים את האישיות המופלאה הזאת ואת השקט המיוחד שהשרתה בסביבתה. אני בעצמי נעזרתי בה ובידיעותיה לא מעט. אני שמח שפרענו מעט מן החוב לאישה הגדולה הזאת, ושזכרנו במעמד הזה גם את בעלה המנוח.

ב. דין וחשבון על ייעוץ הלשון ברשות השידור

מ' בר-אשר: מדי פעם בפעם נמסרים למליאה דוחות על פעילויותיה השונות של האקדמיה. היום נשמע את חברתנו הגב' רות אלמגור-רמון, הנושאת בעול הכוונת הלשון ברשות השידור שנים רבות ומפקחת על החבורה העומדת שם על משמר העברית.

ר' אלמגור-רמון: בתחילת דבריי אני מבקשת לספר שזכיתי לעבוד עם אילה ליונשטם במילון ההיסטורי כמה שנים, והוקסמתי מאישיותה. היא הייתה ידענית עצומה, ועם זאת הצניעות בהתגלמותה. שקטה הייתה ומכונסת בעצמה, אבל בכל פעם שדיברה יצאו מפייה דברי חכמה. אני מצטרפת לשמחים בשמחת הספר המכנס את כתיבה. וכעת לסקירה:

נשיא האקדמיה האד' בר-אשר, סגן הנשיא האד' טל, חברי מליאה נכבדים, עמיתיי עובדי האקדמיה, חברותיי היקרות יועצות הלשון, כשהתחלתי להכין את סקירתי על תקנת הלשון ברשות השידור חשבתי לפתוח במשפט כגון 'לפני 45 שנים ניצב כאן לפני המליאה, בעצם האולם הזה, אבא בנדויד, יועץ הלשון בקול ישראל, זה מקרוב נתמנה. מאז ועד היום נשתנה עולם השידור באופיו ובמדיו, ועמו נשתנו לשון השידור ומלאכתם של יועצי הלשון'. כך רציתי לפתוח. והנה קראתי את דבריו של בנדויד בזיכרונות האקדמיה אז – בתשכ"ד – וכך כתוב בהם:

"קול ישראל" של היום איננו עוד כ"קול ירושלים" מלפני 25 שנה, שהיו שעותיו מעטות ותכניו העבריות מצומצמות וקצובות במשורה. כיום הזה השידורים בעברית קולחים בשפע מכמה גלים בעת ובעונה אחת, ויש מהם למן 6 בבוקר ועד חצות הלילה. גם מספר המאזינים איננו עוד שישים ריבוא כבימי סיום המנדט, אלא קהל-עם של מיליונים. יש בתים בישראל, בהם תיבת הראדיו נפתחת בבוקר ואין קולה נדם כל שעות היום. זמננו הוא זמן הטראנזיסטור והמונית, שעל ידיהם השידור העברי מלווה את אזרח המדינה בלכתו בדרך ובשכבו ובקומו" [זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, י-יא, עמ' 168–169].

ומאחר שכך קראתי, נתחזקה בי ההחלטה לפתוח במילים שרציתי לפתוח בהן. מיום שנשמעו כאן דבריו של בנדויד נשתנה עולם השידור באופיו ובנפחו, ועמו נשתנו לשון השידור ומלאכתם של יועצי הלשון. קול ישראל מקיף היום שש רשתות שיש בהן מלל עברי: רשת א, רשת ב, רשת ג, רשת מורשת, קול המוזיקה ו-88FM. הטלוויזיה הישראלית משדרת פֶּערוֹן הראשון ובערוץ 33, וכן חצי שעה ביום חדשות מקומיות המתפצלות לשישה אזורים.

שיעור הטקסטים שעורך התכנית כותב ושהקריין קורא הולך וקטן – יש מדיניות של עירוב תפקידי העורכים והמגישים, ואף שיעור הטקסטים המוכנים מראש הולך וקטן. רב האלתור על ההכנה מראש. הרוח הזאת מנשבת בתחנות שידור בכל העולם ולא רק אצלנו, והיא משפיעה כמובן על דרך עבודתנו וגם על תיקוני הלשון עצמם: הרבה מאוד הערות בזמן השידור ולאחר השידור, ופחות קריאה מוקדמת של טקסטים. ומה נשתנה בתיקוני הלשון? הטעם במילים לועזיות בעלות סיומות עבריות הוא מלרע, בעיקר במילים שהן "חדשותיות מאז ומעולם" – בנקים, טנקים, אוטובוסים, טלפונים, סטודנטים – ובעיקר בחדשות. אין הקפדה במילים שזה מקרוב באו לשידור: מינרלים, ויטמינים, קדנציות או תנאים הומניטריים. מעניין: במטבח הישראלי המֶרְקִים היו לִמְרָקִים, אבל הסלטים היו לסלטים – מין תופעה והיפוכה.

"מדריך הלשון" הישן והטוב, שעוד לא נמצא לו המעדכן, עדיין מדריך אותנו. אבל ברוח בנדויד, אשר נהג למיפק ולמחזי מאי עמא דְּבַר, לא על כל הכתוב בו אנחנו מקפידים היום. הנה כמה דוגמאות:

1. לפי בנדויד, בהיעדר ניגוד מילת השלילה אין קודמת, למשל: "אין הממשלה משתתפת בתקציב המוסד" ולא "הממשלה אינה משתתפת בתקציב המוסד" – בניגוד לתקציב מוסד אחר (עמ' 141).

2. "אני מצטט... סוף ציטוט" – נוסחת פתיחה וסיום שאיננו פוסלים. בנדויד לא ראה כל צורך להעתיקה מן הלעזים על קרבה וכרעיה. יש בעברית דרכים סלולות לומר זאת: "ואלה דבריו... עד כאן לשונו", "וכך הוא אומר... עד כאן דבריו" (עמ' 144). כמובן גם היום אנחנו מוצאים הזדמנויות לשלב את הניסוחים העבריים המקוריים.

3. "בא לקראתנו" – מגרמנית. בעברית: "נוח לסייע, נוטה לעזור", "נכון להטות אוזן" וכיו"ב (עמ' 147).

4. "שורה של" – בתרגום הזה מתכוונים לומר לדוגמה: המפלגה מצפה לקבל הבהרות בכמה עניינים... (עמ' 246).

היום קשה לתאר את לשון החדשות בלי 'לבוא לקראת' וכלי 'שורה של', המשתלבים בעברית אף על פי שמקורם בתרגום מגרמנית, ויש הרבה מאוד ביטויים כאלה.

מתחום ההגייה אפשר להוסיף להמלצות בנדויד שאין מקפידים עליהן את ארבע רמות ההגייה שמעמיד בנדויד בפתח המדריך, ולפי הרמה השלישית תשערו מה הן הרמות העליונות, המוקפדות יותר: רמת המינימום הנדרשת מכל מי שמוזמן לדבר ברדיו היא הגיית ה"א כהלכה, שמירה על כללי הרקדוק והטעמה דקדוקית נכונה (ראו עמ' 12–16). אך רוב ההנחיות שבמדריך עדיין יפות הן לימינו אלה, ואם יש עליהן ויכוח – אין הוא חדש. חלק הרקדוק שבמדריך טעון כמובן עדכון על פי החלטות האקדמיה: נְהַגִּים שהיו לְנֶהְגִּים, יָרִיד שהיה לְיָרִיד ועוד. ויש שיבושי הגייה חדשים שלא נכתבו

במדריך: בניין הפעיל המפורסם; הגיית שווא נח במקום חטף המייצג שווא נע, כגון התרחֶבָה, צָחָקָה, צוֹחֶקִים, התרחֶשׁוּת, התאחֶדוּת, ואף נבֶחֶרוּ, הוּשָׁאָה – בשווא נע; אין בעברית וֹל – זה כלל צעיר למדיי שמשננים המתעתדים לשרר, ולא תמצאו אותו בספרי הדקדוק; הרחבת הגיית u של וי"ו החיבור מקורה בכמה אנשי ציבור שניסו לייפות את לשונם באמירות כגון "לביטחון המדינה ולשלומה". היום אנחנו צריכים להקדים רפואה למכות כגון ולשלוט, ולמנוע, ולשאור הידיעות, וכמובן ולאכול, ולא הוב. בחומר התרגול שלי לכתבים יש משפט בן שלושים וחמש שנים, והוא מתאים היום לתרגול כאז: "המטה פתח בפעולה נמרצת לעקירת שורשי הטרור ולמניעת התפתחותו וצמיחתו". היום המוקש העיקרי הוא הגיית ולמניעת.

עוד שינוי, ולא לטובה: בעבר היו קורסים מסודרים ברשות השידור. כיום הקורסים נדירים, ועיקר ההדרכה נעשה בדרך שוליינית, בתוך המערכת. גם ההדרכה הלשונית היא הדרכה אישית – מיעוטה לפני תחילת העבודה של השרד ורובה לאחר תחילת עבודתו. יש גם לשון כוכבים: מקובלת היום מאוד העסקת "כוכבי תקשורת" שלא קיבלו כל הדרכה לשונית, וככל שהילת הכוכב זוהרת יותר, כך הלימוד קשה יותר. מפיהם נוכל לשמוע משפטים כגון "נרָאָה לך ששמונָה מאות שקלים יספיקו לו ליסוע למקום ולרכוש מוצרים חדשים, נרָאָה לך?" ותקנתם של אלה קשה. אחד מהם קרא: "מִצִּיּוֹן תצא תורה", ואף הסביר לסיבתו: "אין שני חיריקים בראש המילה".

אומר דברים אחרים על פריסת יועצי הלשון ברשות השידור: זה 26 שנים אני יועצת הלשון של הרשות מטעם האקדמיה, אך עבודתי היום-יומית ברדיו. בטלוויזיה – זה 24 שנים – יועצת הלשון היא דבורה בן ישראל, עובדת רשות השידור. היא עובדת שישה ימים מלאים בשבוע, ויום אחד בשבוע ובעת חופשות ממלאת את מקומה נילי עדן. על החדשות המקומיות מופקדת עירית לוריא במשרה חלקית. משרה שלמה מיוחדת ללשון התרגומים על כל ממדיה, ובה מחזיקה איה גזית. אתי ברדיו עובדת צופיה ליבוביץ' במשרה מלאה ומדלגת בין ירושלים לתל-אביב, ומרים טמיר בחצי משרה בתל-אביב – שתיהן עובדות האקדמיה. עד לפני כשש שנים עבדה בקול ישראל חוקרת הלשון, הבלשנית החשובה אסתר גולדנברג – היום חברת האקדמיה. מנכ"לית האקדמיה טלי בן-יהודה הייתה יועצתנו בתל-אביב, ולפניה עבדה אתנו צפורה שפירא. זה כוח האדם שלנו, והוא כמובן איננו מספיק. לכן עבודתנו נעשית במדגמים; לא מדגמים מקריים אלא מדגמים מכוונים – על פי הצורך ועל פי האפשרויות שלרשותנו.

את פירוט עבודתו של צוות היועצים תוכלו לקרוא במסמך שהכנתי [ראו הנספח]. העבודה מתבססת על האזנה וצפייה שעות רבות ככל האפשר. חשיבות יתרה יש בעינינו לשידורי החדשות – מהדרות ויומנים – וכן לפרסומות, להגשת דברי רצף בכל הרשתות ולטקסטים שכותבים עורכי התכניות – מהם לקריינים ומהם לעצמם. בגלל אופיו האלתורי של השידור אנחנו מרבים להאזין, לצפות ולהעיר לאחר מעשה. יש שאנחנו מעירים לעורך או לקריין של מהדורת חדשות כשש בבוקר כדי שישמעו התוצאות לאוזניים רבות ככל האפשר במהדורה רבת המאזינים של שבע בבוקר וממנה ואילך.

את מהדרות החדשות ברדיו אנחנו מלווים ברוב שעות היממה, אף כי רמת העורכים גבוהה מאוד מצד הניסוח ורמת קרייני החדשות גבוהה מאוד מצד ידיעת הדקדוק. הנה דוגמה מאתמול לניסוח שהצריך עריכה: העורך ניסח: "יש סיבות טובות מדוע הסוגיה

לא הייתה חלק מתנאי המבצע בעזה". 'סיבות טובות מדוע' – זו בבואה אנגלית, ולכן הצעתי: "יש סיבות טובות שהסוגיה לא הייתה חלק..."; והבוקר אמר הקריין "שלוש בר־קִימָה" ותוקן: בר־קִימָה.

רבות הן שאלות העורכים והקריינים: "איך אומרים סקייטבורד בעברית?" שאלה עורכת החדשות דקה לפני שידור המהדורה, ובשידור עצמו נאמר גלגשת. בדרך דומה מצא גם מהלום ('שוקר חשמלי') את דרכו למהדורות החדשות.

קרייני החדשות מעידים שאדם יכול לדעת דקדוק למעשה בלא ההלכה. הקריינים שולטים בצורות הדקדוק אף שאינם מומחים לתורת הצורות. הם הוגים בהקפדה את אותיות השימוש עד כדי הבחנה בין וְלֹהֲצִיבֶם ובין וְלֹהֲבִיאֵם, וקושרים זאת להבחנה בין מְצִיבִים לְמְבִיאִים – גם אם אינם יודעים להסביר זאת. זה ניסיון מעניין שהייתי מנסה לעשותו גם בקרב תלמידי בתי הספר.

בטלוויזיה, אף יותר מברדיו, החדשות במרכז העשייה: דבורה בן ישראל עוברת ביסודיות על רוב מבזקי החדשות ומהדורות החדשות. היא עוברת מראש גם על הטקסטים של תכניות תיעודיות המסופחות לחדשות. הטלפונים שלנו עומדים לרשות אנשי הַרְשֻׁת בְּכָל שֵׁעָה, וכשאינני יכולה להשיב, השיחה מועברת בשירות 'עקוב אחריי' לאחת היועצות האחרות.

פרסומות, תשדירי שירות וקדימונים מוקלטים רק לאחר שאנחנו מתקנים את הניסוח ומנקדים את המוקשים. העבודה בפרסומת לבדה יכולה לספק משרה מלאה ואף מעניינת, שהרי בפרסומת באים לידי ביטוי כל החידושים. הנה שתי דוגמאות למשפטים שתוקנו בפרסומות:

1. "אתם יודעים למה? זה למה!". תיקון: "אתם יודעים מה הסיבה? זאת הסיבה".
 2. "אם רק היית מביא את המכונת לאחד המוסכים שלנו בבוקר, היית יוצא שעתיים אחרי. כמו חדש! סבבה!". תיקון: "אילו... שעתיים אחר כך".
- כמה מילים על רשות השידור והאקדמיה: השדרים, ובראשם הקריינים ועורכי החדשות, מגנים על החלטות האקדמיה ורואים בקיומן חלק חשוב מיוקרתם האישית. דווקא משום כך כל שינוי, ובעיקר הקלה, בהחלטות האקדמיה הוא מבחינתם משבר מקצועי ואישי. קריינים ותיקים אינם מקבלים את ההחלטה לומר נְהַגִּים, שְׁעָנִים ונַחְתִּים; ועל הקביעה צָהֲרֹן אמר לי קריין: "אז נשנה צָהֲרִיִּים לְצָהֲרִיִּים – האקדמיה מפסידה נקודות". מאשימים את האקדמיה גם בצורות הכתובות בתורה או אצל ישעיהו הנביא, כגון קִינִיתִי. עוד רציתי לספר לכם על בתה של אשת לשון שהגיבה על החלטת האקדמיה להתיר את צורת הנסמך רופֶּאֶת במילים "איזו חוצפה!", ותגובתה דמתה לתגובת הקריינים. אבל עוד אני מתכננת לספר לכם עליה, והנה נחת על שולחני מכתב זועם שכתב יהודי שבע ימים ושנים, וזה לשונו:

בליל שבת האחרון הצלחת להרעימני: זה שלושים שנה ויותר שאני מעיר לכל מי שמוכן לשמוע, שאין לומר רופֶּאֶת משפחה אלא רופֶּאֶת משפחה. והנה את באה ומנחיתה עלינו מילה חדשה רופֶּאֶת ילדים, רופֶּאֶת שיניים וכו'. ואני שואל אותך: האם העברית היא גחמה של מישהו או שיש כללים ברורים וקבועים על פי המילונים? קרובת משפחה שלי, בעלת שלושה תארים אקדמיים, מתעקשת

לומר מצוק לקיר סלע, כמו מצדה למשל, "כי ככה נוח לה". האם גם לך יותר נוח לומר רופֶאֶת ילדים? ומה עם כל המילונים? האם נשליך אותם לאשפה וניצמד לרות אלמגור-רמון? לדעתי את חייבת לתקן את דבריך בהזדמנות ראשונה ובאותה תכנית או דומה לה.

האיש כתב באותיות רוערות שהוא אחרי אירוע מוח, ופחדתי שיזרק לרופֶאֶת... לכן התקשרתי אליו מיד והדגשתי באוזניו שזו החלטת האקדמיה, ודעתו הצטננה מעט.

לצד הקשר עם השדרים חשוב לנו מאוד הקשר עם המאזינים והצופים, ואנחנו מקבלים בכל הדרכים – הישנות והמתקדמות – הערות ותלונות.

בעקבות הערות של שני מאזינים חדלנו לקרוא לכבישים בשמות כגון איילון צפון או איילון דרום, והנחינו לומר איילון צפונה, איילון דרומה. כך אנו מנצלים, לשמחת המאזינים, דרך שהנחילה לנו לשון המקורות, ולשמחתי הערוצים האחרים הולכים בעקבותינו.

כמובן יש גם הערות חסרות הצדקה: "למה אתם אומרים 'עשה מינוי' במקום 'מנוי'?" "למה אתם אומרים שתי הערים 'יחתמו על ההסכם' ולא 'תחתומנה'?" רבות מהערות המאזינים מולידות "דגע של עברית" – פינה יומית שיסד אבא בנדויד לפני 37 שנים, ואני ממשיכה לשדרה.

החלטות האקדמיה מתקבלות אפוא אצל השדרים בכבוד וברצינות, אך כאמור ההקלות קשות. אשר לחידושי האקדמיה – יש מהם המתקבלים היטב, כגון מסרון ומשיכון, ואף חברת הזנק, חפיץ וסחריר. הנה אתמול בחדשות: "...כתבנו מוסר כי העירייה מבקשת להקים מַעֲנָה – מרינה – בשטח שיתפנה במערב הנמל".

אבל יש חידושים שקליטתם קשה יותר, כגון הַחֶפֶר (ליסינג), המרה (טרייד אין) – בעיקר בפרסומות – וכרוכית. הסיבות: צליל, אסוציאציה או שהחידוש נקבע מאוחר מדי. הגזרות קשות גם בתחום הכתיב. בכתוביות המלוות תכניות טלוויזיה נוהגים להוסיף וי"ו כשמזדמנות המילים תְּכַנֵּית, עֲצָמָה, אָפְנָה על המרקע, ומוסיפים יו"ד במילים כגון מְקָלִים, מְגָנִים. יו"ד נוספת גם בצורות עתיד דוגמת יָרֵד, יֵצֵא – להבחין מצורות העבר – ובשמות במשקל קְטֵלָה, כגון עִבְרָה, גִּזְרָה, בְּרָכָה.

יועצי הלשון בכל הרשויות המשדרות משתפים פעולה: נתן נחמיאס בטלוויזיה החינוכית, אבשלום קור בגלי צה"ל, יועץ ערוץ 10 אייל פרבר ויועצות ערוץ 2 סימי אבלגון, קרני אלון, ניצה חוזה, רותי ספירו, אתי רבינוביץ' ועד העת האחרונה ראומה יצחקי, וכן אריה מרקו מרדיו לב המדינה. כולנו נועצים זה בזה ומאחדים את דרכנו, וכך השפעתנו גדולה יותר והשפעתה של האקדמיה רבה יותר.

אני מבקשת להודות במעמד המכובד הזה בשם כל יועצי הלשון לנתן נחמיאס, יועץ הלשון המסור והמוכשר של הטלוויזיה החינוכית כמעט מיום הקמתה ועד היום. נתן פורש לגמלאות אחרי 26 שנים שבראשיתן הקים את היסודות לעבודת הייעוץ בטלוויזיה החינוכית ובסיומן קצר את היבול הבשל: מערכת שיש בה ידע רב, אנשים היודעים מתי לשאול ומתי להיוועץ והערכה עצומה לפועלו, הערכה שבאה לידי ביטוי בהתכנסות הפרדה ממנו, שבה השפיעו עליו הערכה ואהבה עד אין סוף. תודה רבה.

נספח: התחומים העיקריים בעבודתם של יועצי הלשון ברדיו ובטלוויזיה

1. הדרכת שדרים חדשים ושדרים ותיקים.
2. האזנה לשידורים שעות רבות ביום ובלילה ומשלוח הערות בעת השידור ולאחר השידור – בשיחות טלפון, במסרונים, בפקס ובדואר אלקטרוני.
3. ברדיו – קריאה מוקדמת של כל פרסומת ותשדיר שירות לפני ההקלטה, ניקוד הטקסט ותיקון הניסוח; בחינת כל הפרסומות מצד הטעם הטוב והעברת הפרסומות הבעייתיות למנהלי הרשות. משא ומתן עם המפרסמים – דיון על נוסחים שאינם מאושרים והצעת חלופות.
4. קריאה מוקדמת, תיקון וניקוד של קדימונים לפני הקלטתם.
5. קשר עם כתבים ושדרים בארץ ובהוץ לארץ – תיקון וניקוד של כתבות רבות לפני שידורן והערות לאחר השידור.
6. מעקב אחרי הניסוח והקריאה של מהדורות החדשות בהאזנה ובקריאה מראש באמצעות המחשב; משלוח הערות בטלפון, בפקס ובמחשב לעורכי החדשות ולקריינים לתיקון המהדורות הבאות.
7. קריאה מראש של טקסטים – כתבות, תכניות ודברי קישור – לתיקוני ניסוח והגייה.
8. בירור דחוף של הגיית שמות אנשים ומקומות העולים בחדשות ובשידורים אחרים – בכל שעה; כוננות רצופה כדי להשיב על כל שאלה לשונית המתעוררת בעת השידור או בעת הכנת תכנית.
9. הכנת הפינה היומית "רגע של עברית" – מחקר, כתיבה, עריכה והקלטה. הפינה משודרת מיום א עד יום ה ברשת ב של קול ישראל. עריכה מיוחדת של מבחר פינות לאתר המרשתת של רשות השידור.
10. הכנה והפצה של 'דפי הלשון' הנשלחים לכל עובדי הרשות ולמכותבים רבים מהוץ לרשות ומופצים על לוחות המודעות ברדיו ובטלוויזיה.
11. עבודה רצופה עם מוקד התנועה של קול ישראל – הכשרת המוקדנים, עריכת טקסטים לשידור, לעתים קרובות בליל שבת ובשבת בבוקר.
12. תיאום מדיניות הלשון עם יועצי הלשון ברשתות השידור האחרות – גלי צה"ל, תחנות רדיו אזוריות, הרשות השנייה וערוץ 10 – והנחיית פורום לשון בהשתתפות כל היועצים.
13. קשר עם מאזינים וצופים בטלפון, בדואר ובדואר האלקטרוני בכל שאלה הקשורה בענייני לשון; תשובות לשאלות ולתלונות המגיעות אל נציב תלונות הציבור של רשות השידור.
14. סיוע לשוני לשדרי תחנות הרדיו החינוכיות – תחנות לוויין של קול ישראל.
15. השתתפות בתכניות רדיו וטלוויזיה בשאלות בענייני לשון.
16. קשר יום-יומי עם האקדמיה ללשון העברית, כמתחייב מחוק האקדמיה ומחוק רשות השידור; השתתפות בישיבות ובדיונים של ועדות האקדמיה הדנות בעניינים שיש להם קשר ללשון השידור; הבאת שאלות המתעוררות בלשון השידור לדיון בוועדות האלה ועדכון שוטף של השדרים בהחלטות ובקביעות החדשות.

[הערת העורך: הנספח הולק למשתתפי הישיבה.]

מ' בר-אשר: תודה רבה לגב' רות אלמגור-רמון. אשר להחלטות המקלות של האקדמיה, אני רוצה להעיר שגם אל"י מגיעות תלונות על התפשרות האקדמיה בעניינים שונים, ואני תמיד משיב שהן מתקבלות בחריקת שיניים, ולעתים על חודו של קול. את הדקות הקרובות ניחד לשאלות ולתגובות, וגם יועצי הלשון הנוכחים כאן מוזמנים להשתתף בדיון.

א' טל: החלפת איילון דרום באיילון דרומה הצליחה יפה ברדיו. האם בעקבות ההצלחה יוחלפו גם שלטי הדרכים?

ר' אלמגור-רמון: נעשה ניסיון לשנות גם את השלטים, אבל הדבר כרוך בהחלטות ובתקציבים שאינני שולטת בהם. ברור שאיילון דרום איננו טוב בהיותו דו-משמעי: גם הנתיבים הפונים דרומה וגם החלק הדרומי של נתיבי איילון. הילכך הנוסע מתל-אביב לירושלים ועוקב אחר השלטים הירוקים של איילון דרום, עשוי להגיע לאשדוד.

א' חזן: מה המדיניות לגבי שירים זרועי שיבושי לשון? האם הם מושמעים ברדיו?

ר' אלמגור-רמון: הניסיונות לפסול שירים שיש בהם שיבושים קשים לא עלו יפה, בעיקר משום שמה שנפסל להשמעה ברשות השידור לא חדל להישמע ברשתות אחרות. אנשי המזכירות המדעית של האקדמיה ואנחנו, יועצי הלשון, הכרזנו שאנו מוכנים לקרוא כל שיר לפני הקלטתו בהתנדבות ולסלק ממנו טעויות. מגיעים אלינו שירים רבים, ואנחנו מנקדים את המקומות המועדים לשיבושים, בדיוק כמו בטקסט העומד לשידור. עם זאת הבעיה לא נפתרה לחלוטין.

א' ממן: מדוע אין משתמשים בניקוד חלקי במקום באמות קריאה שלא על פי התקן? למה לכתוב יירד אם אפשר לנקד יִרְד?

ר' אלמגור-רמון: לפי שעה התכנה לכתוביות איננה תומכת בניקוד. אם תשתכלל התכנה ותכלול ניקוד, נעדיף כמובן לנקד.

א' טריינין: כללי הדגש הקל והרפיון קשים ליישום, בעיקר אחרי אות שימוש, דוגמת פוס אבל פְּכּוּס. מדוע לא לזיזם הפסקה – במקרים שאפשר – בין אות היחס לשם העצם כדי לעקוף את הצורך לרפות את כ"פ?

ר' אלמגור-רמון: הקריינים מכנים את ההפסקה הזאת פּאֹזָה. לפעמים אנחנו משתמשים בה כדי למנוע אי-הבנה, אבל במהדורת חדשות מוגבלת בזמן אין אפשרות להפסיק בדיבור בכל פעם שמגיעים לצירוף כזה.

א' טריינין: עניין אחר, עד היום אינני יודע אם כדאי להקפיד על שְׁמֶרְתֶּם במקום שְׁמֶרְתֶּם.

ר' אלמגור-רמון: לדעתי אין לנו רשות להקל בעניין הזה. כל עוד לא האחידה האקדמיה את הנטייה, אנו מחויבים לכללי הדקדוק המסורתיים. הצורות האלה באמת קשות לשמיעה, במיוחד בגזרת ע"ו, ובפרסומות אני מציעה פעמים רבות לנקוט לשון יחיד.

ס' אבלגון (יועצת לשון בערוץ 2): אחת הבעיות הקשות שלנו היא הפער ההולך וגדל בין שדרים וקריינים צעירים ובין דקדוק התקן ודרכי הניסוח התקינות. קשה מאוד לשנות הרגלי דיבור אצל הדור הצעיר, ולעתים נדמה שהם דוברים שפה חדשה. לא אחת אנחנו מתוסכלים מכך.

א' חזן: המקום הנכון ביותר לעשייה הוא משרד החינוך. בחינת הבגרות שניתנת היום שונה לגמרי מזו שניתנה לפני 15 שנה. אלה שעדיין אוהבים את הלשון העברית ועוקבים אחר חידושי האקדמיה הם אנשים שנבחנו לפני 30 שנה, ומעטים מאוד המתעניינים מאלה שנבחנו עכשיו. אינני מכיר אומה שבה התלמיד מפסיק ללמוד את לשונו בכיתה י'.

ר' אלמגור-רמון: כבר שנים אני מציעה לשלב בתכנית הלימודים שיעור שייקרא "דיבור בציבור", שיעור שיכלול הקלטות ותילמד בו ידיעה מעשית של הדקדוק. כפי שאמרתי, נוכחתי לדעת שהקריינים יודעים את הדקדוק למעשה בלי לדעת את ההלכה, ואולי אפשר לפעול בכיוון הזה גם בבית הספר.

ר' גדיש: כמה הערות בנושא החינוך. חברה שלי, מורה ללשון, הסיעה לירושלים תלמיד לכחינת בגרות בלשון. הוא סיפר לה שהוא שולט מצוין בשמות המספר, ואחר כך סיפר לה שיש לו "שלוש אחים", והם גרים ב"שתי חדרים" וכן הלאה. הסיפור הזה מעיד על הקשר הרופף בין מה שנלמד ובין הביצוע בפועל.

עניין אחר, כשלימדתי התחוויר לי שתלמידיי אינם יודעים מה פירוש נדבך, קלוקל ומילים רבות אחרות. נדמה לי שהבעיה העיקרית בחינוך היא אוצר המילים הרל שיש לתלמידים, ולא הדאגה להגייה נכונה ודקדוק תקין. ואולם כל זמן ששר החינוך לא יצליח להגדיל את מספר יחידות הלימוד המוקצות לנושא הזה – שתי יחידות לימוד ובהן לפחות 50 אחוז של הבעה והבנת הנקרא – אין סיכוי לשיפור.

א' שורצולד: אני יושבת ראש ועדת המקצוע 'הלשון העברית' במשרד החינוך. במשך שנים אנו כותבים ומתחננים לרשויות להגדיל את מספר השעות של החינוך הלשוני בבתי הספר, ללא הועיל. הם יודעים לבוא אלינו בתלונות כשתלמידים נכשלים במבחנים משום שאינם מבינים את השאלות, ואף על פי כן אין נעשה מאמץ להוסיף שעות.

מ' בר-אשר: זאת אחת הבעיות החמורות שיש לנו. כל שרי החינוך שהיה לי קשר אתם גילו חוסר עניין בנושא הלשון בבתי הספר, פרט ליוסי שריד, ששימש בתפקיד תקופה קצרה מאוד. תכנית הלימודים בלשון, אף על פי שיש בה שיפורים חשובים,

יש בה הרבה חסרים. על העניין מופקדים פקידים שהדבר אינו בסמכותם, ולכן העניין אבוד מראש לצערי.

אני מצטרף לברכות לנתן נחמיאס, ובאותה הזדמנות מגנה את מנכ"לית הטלוויזיה החינוכית שביטלה את המשרה אחרי פרישתו. מנכ"לית האקדמיה ואני פנינו לשרת החינוך גם בעניין הזה, אבל נתקלנו באטימות הרגילה. אני חושש מאוד שהפרות שהשיג נתן במשך עשרות שנים ירדו לטמיון, ואני מקווה שתימצא תקנה לבעיה. אני מודה לכל המשתתפים בדיון הזה, ובמיוחד לגב' אלמגור-רמון על הסקירה. בדבריה היא סיפקה את ההוכחה שהייעוץ הלשוני עדיין דרוש, וגם למדנו שעוד לא תמו כל הבעיות.

ג. מילים בשימוש כללי

הודעת הוועדה למילים בשימוש כללי

1. מְקִיָּם, בְּרִקְיָמָה (sustainable) [דיון חוזר]
 - פְּתוּחַ מְקִיָּם (סְבִיבָה), פְּתוּחַ בְּרִקְיָמָה - sustainable development
 - מְקִיָּם סְבִיבָה, מְקִיָּם [כגון רְשׁוּת מְקִיָּמָה (סְבִיבָה), תְּכֵנוּן מְקִיָּם] - sustainable
2. גִּנְוָה/הֶגֶן - וריאציה
3. עֲלֵעֵלִים ("עלי בייבי")
4. תְּחִתִּית [משטח צמוד לשולחן]; מְעַמֵּד [כלי מוגבה] - table mat
5. צְנִימוֹנִים - קרוטונים
6. עֲלִיתָנוּת - אליטיזם; עֲלִיתָנִי - אליטיסטי
7. זְמַן תְּשׁוּאוֹת (בספורט, זמן המוקצה לקהל להריע לשחקן מצטיין במהלך משחק)
8. מְבֻדָּה - פיקציה; מְבֻדֵי - פיקטיבי
9. סוֹדֵרן תְּרוּפוֹת (קופסה לתרופות המחולקת לפי ימים)

רקע

1. מְקִיָּם, בְּרִקְיָמָה (sustainable)
 בשנת תש"ס אישרה מליאת האקדמיה את הצעות הוועדה למילים בשימוש כללי:
 פְּתוּחַ בְּרִקְיָמָה - sustainable development
 קִימוּת - sustainability.
 הפנייה הראשונה אל הוועדה נגעה לחלופה העברית ל־sustainability, בשעה ששם התואר 'בר־קיימה' - בעיקר בצירוף 'פיתוח בר־קיימה' - כבר היה מהלך, והאקדמיה נשאלה איך לגזור ממנו שם מופשט. בדיונים הארוכים בעניין לא הייתה דעת הוועדה נוחה מ'בר־קיימה' אבל היא השתכנעה שהמונח נפוץ מאוד, ולאחר לבטים המליצה לאמצו. בעת הדיונים עלו הצעות נוספות ובהן ההצעה 'מקיים'.
 בשנים האחרונות התרחב מאוד השימוש בשם התואר, ועתה מדובר לא רק ב'פיתוח בר־קיימה' אלא גם בגופים הדוגלים בגישה זו ובארגונים המאמצים אותה, ונחוצ

אפוא שם תואר לציון התכונה. ברור שאי אפשר לומר "קהילה בת־קיימה" או "ארגון בר־קיימה", וכך החל לשמש שם התואר 'מקיים'.
 בדיון בוועדה נטען כי המצב כרגע אינו סביר: מי שרוצה ללכת על פי האקדמיה חייב לנקוט 'בר־קיימה', ואילו המונח 'מקיים' – הטוב ממנו – אינו תקני. מאידך גיסא נטען כי 'מקיים' הוא דר־משמעי (ואמנם נעשה שימוש בדר־משמעות זו במסמך בשם "מראות מבטיחה לרשות מקיימת" [אוגוסט 2007], הקורא לרשויות מקומיות לחרות על דגלן את עקרונות הקיימות).
 מלכה זמלי הציעה קיימני.

הוועדה החליטה ברוב קולות להציע למליאה את מערך המונחים הזה:
 – פְּתוּחַ מְקִיָּם (סְבִיבָה), פְּתוּחַ בְּר־קִימָה – sustainable development
 – מְקִיָּם סְבִיבָה, מְקִיָּם [כגון רשות מקיימת (סבִיבָה), תכנון מקיים] – sustainable
 – קִימוֹת – sustainability.
 מ' זמלי מציעה להגמיש את ההחלטה כך שמי שמתמשש בצירוף בְּר־קִימָה גם בהקשרים אחרים (כגון 'ירושלים בת־קיימה') אינו משתבש.

2. גִּוְנָה/הֶגְוֵן – וריאציה

מדובר בחלופה עברית לשם העצם ולא לשם הפעולה. במילונים קודמים של האקדמיה (המילונים למונחי מוסיקה ולמונחי מתמטיקה) נותר המונח הלועזי. בהקשרים אחרים תורגם: גיוון, שוני, השתנות, שינוי, שונות.
 מבחר מונחים קרובים אחרים ממאגר המונחים: version – גרסה, נוסח; variety – מגוון, תשנית; nuance – גוֹנִית; variant – נוסח אחר, וריאנט.
 ההצעות שעלו בוועדה:

א. גִּוְנָה. הובעה התנגדות להצעה משום שברוסית יש מילה הזזה בצלילה ומשמעה 'צואה'.
 ב. הֶגְוֵן, על פי הַבְּדֵל וְהַפְּרָשׁ.
 המליאה מתבקשת להכריע בין ההצעות.

3. עֲלֵעָלִים ("עלי בייבי")

מדובר בעלים צעירים של מיני ירקות: סלק, רוקולה, מיזונה, רוקט, תרד ועוד.
 שמות מסחריים: סלט עלעלים, סלט עלעלים צעירים, סלט בייבי, תערובת עלים צעירים, בייבי סלט, סלט עלעלי טעם ועוד.
 הצעת הוועדה: עֲלֵעָלִים. הובעה הסתייגות שעלעל הוא עלה קטן ולא דווקא עלה צעיר. הצעה אחרת שעלתה: עֲלֵעוּלִים (=עלים עולים). ההצעה נדחתה בין היתר משום קרבתה לעֲלֵעוּל (=סערה).

4. תַּחְתִּית [משטח צמוד לשולחן]; מַעְמָד [כלי מוגבה] – table mat

מדובר במשטח המושם מתחת לסיר או לכלי חם כדי להגן על השולחן. המשטח עשוי חומר מבודד: עץ, בד, נצרים וכדומה. יש שהוא מוגבה על ידי רגליים ועשוי מתכת.

באנגלית table-mat, בצרפתית dessous de plat (מילולית: תחתית לכלי), ברוסית פּוֹדְסְטָבְקָה (מילולית: מועמדת מתחת).

בחנויות משמשים הצירופים: מעמד לסיר, תחתית לסיר חם. הוועדה מציעה להבחין בין שני סוגי כלים: האחד – דומה לתחתית של כוס, כלומר משטח צמוד לשולחן, והוא ייקרא תחתית. האחר – מתקן בעל רגליים, בדרך כלל ממתכת, והוא ייקרא מעמד. הצעות נוספות שעלו בוועדה: תחתית מבודדת, תחתית חום, חוצץ.

5. צְנִימוֹנִים – קְרוֹטוֹנִים

מדובר בקוביות לחם קטנות קלויות או מטוגנות שמוסיפים אותן למרק או לסלט. מקור המונח בצרפתית, ומשמעו ביחיד 'קצה הלחם'. מקצת חברי הוועדה העדיפו להשאיר את המונח בלועזיותו. ההצעה צנימונים נראתה לרוב החברים מתאימה משום היותם לחם במצב של צנים ומשום יסוד ההקטנה יוֹן. הצעות נוספות: לְחִמוֹנִים, לְחִמוֹנִים, קְרוֹמוֹנִים.

6. עֲלִיתָנוּת – אליטיזם; עֲלִיתָנִי – אליטיסטי

בעבר נקבע עֲלִית – elite (מונחי חינוך, תשכ"ב). לאור קיומה של חלופה עברית למילת היסוד הוסכם לקבוע חלופה עברית גם למושג הנגור. עוד הוסכם שהסיומות -נִי, -נות יפות לעניין זה. השוו מונחים דומים שנקבעו בעבר: זולְתָנִי (אלטרואיסט) וזולְתָנוּת (אלטרואיזם); סִמְכוֹתָנִי (authoritarian) וסִמְכוֹתָנוּת (authoritarianism) (פסיכולוגיה, תשנ"ד). לפי זה אליטיסט יכול להיות עֲלִיתָנִי.

מ' בראש: הוועדה למילים בשימוש כללי העבירה לדיונונו שש מילים. לתועלת הדיון הן תחולקנה לשתי קבוצות, ויציג אותן יושב ראש הוועדה האד' ברויאר.

י' ברויאר: המונח הראשון הוא מְקִיִּים. הוא נידון בוועדה לפני כמעט עשר שנים, ואף שהוסכם שמקיים הוא המונח המוצלח, הוחלט אז לאשר את פְּרִ-קְיִמָּה כיוון שהוא המונח שהילך. לימים התרחב השימוש דווקא במקיים, ועתה מציעה הוועדה לאשר לצד בר-קיימה את מקיים.

ההצעה גְּוֹנָה היא לטעמי מוצלחת מאוד, אלא שיש בה בעיה אחת, אולי מצחיקה מעט – המילה הזאת דומה מאוד למילה הרוסית ГОВНО (גֶּוֹנֹ), שהוראתה צואה. יש כאן שאלה עקרונית: האם אנו מחויבים להתחשב במיליון דוברי רוסית תושבי המדינה ולדחות את המילה הזאת, או לבקש מהם שיתעלמו מן הרוסית שבפיהם. ההצעה הֶגְוֹן יפה בעיניי פחות, אבל אין בה בעיות מן הסוג הזה.

המילה עֲלֵעֵלִים מוצעת כחלופה ללעז עלי בייבי, שפירושו עלים צעירים. זו הצעה פשוטה למדי, וההכפלה להבעת הקטנה יפה לכאן. הבעיה היחידה היא שהמילה עלעל משקפת על פי תצורתה עלה קטן ולא דווקא עלה צעיר. אף כאן יש הצעה אחרת – עֲלֵעוֹלִים.

ר' גדיש: נעשה כאן ניסיון להפריד בין החלופה של sustainable בהקשר של פיתוח

ובין החלופה בשאר ההקשרים. בהקשר של פיתוח יהיו גם פיתוח מקיים וגם פיתוח בר־קיימה, המונח שהאקדמיה אישרה בעל כורחה; בשאר ההקשרים ישמש מקיים בלבד.

מ' בר־אשר: בדרך כלל אנו משתדלים לא לקיים שתי חלופות, ואולם כאן שתיהן עבריות.

י' עופר: אולי נכון יהיה להכריע ביניהן ולקבוע מקיים בלבד.

מ' קיסטר: בר־קיימה הוא אחד המונחים היחידים שאני מצר על אישורו. המונח הזה יוצר חיץ בינו ובין לשון המקורות, שבה לבר־קיימה משמעות אחרת לגמרי. בדיון הקודם על פיתוח בר־קיימה הצעתי פיתוח מקיים או לכל היותר פיתוח של קיימה. אבל נטען אז שאין שום סיכוי לעקור את בר־קיימה משום שהוא נוהג במסמכים רבים. כעת, משנפתח הדיון מחדש, אני מקווה שבר־קיימה יפלט.

מ' זמלי: לדיון הקודם במליאה הבאתי עדויות רבות ומגוונות לשימוש בצירוף פיתוח בר־קיימה, ובהן מכתבים מהמדענים הראשיים של משרד הבריאות והמשרד לאיכות הסביבה. את הטענה על ההזדהות של בר־קיימה עם התואר במקורות אפשר להעלות גם נגד מקיים; בישיבה ההיא התבטאתי בהלצה "רשות מבטיחה ולא מקיימת", אך לימים ראיתי פרסום שנקרא "רשות מבטיחה ומקיימת" – במשמעות של מקיימת סביבה.

בגוגל בדקתי את הופעותיו של פיתוח בר־קיימא – כצפוי באל"ף ולא כרצוי בה"א – ומצאתי כ־40,000 מופעים שלו. את מידת השימוש של מקיים קשה לברוק, אבל מדובר במספר קטן בהרבה. גם מצאתי שבר־קיימא משמש בצירופים אחרים, למשל חקלאות בת־קיימא – 1,060 היקריות, ובעוד מונחים מתחום שימור המשאבים: סביבה בת־קיימא, תחבורה בת־קיימא, בנייה בת־קיימא, תירות בת־קיימא. אני מציעה ללכת בדרך הפוכה לזו שהציעו האד' עופר וקיסטר ולקבוע את שתי החלופות – בר־קיימה ומקיים – לא רק בצירוף פיתוח בר־קיימה.

ש' שרביט: המונח מקיים הוא צורת בינוני רגילה, ותחושתו היא שחסר לו משלים. כפי שהראתה הגב' זמלי, בלי מושג עלולים לקשר אותו לקיום הבטחה.

י' יהלום: אנחנו נצמדים לכיטוי הלועזי ומתרגמים אותו ישירות במקום לחשוב על חלופה עברית מקורית, כגון פיתוח משמר או צירוף אחר דוגמתו.

מ' בר־אשר: אינני מתנגד למונח חדש, אבל מאחר שיש שני מונחים מהלכים, צריך להיזהר מלחדש מונח שלישי לא מוכר.

ר' גדיש: הרבר החשוב הוא לתת למילה המהלכת מקיים את הגושפנקה של האקדמיה.

מ' בר-אשר: אני מציע שנצביע על ההצעה לקבוע את שם התואר מקיים למונח הראשי בכל ההקשרים. לצדו ייקבע בר-קיימה.

הצבעה

בעד קיום שני המונחים: מקיים ולצדו בר-קיימה – 17

נגד – 2

הוחלט: מקיים סביבה, מקיים, בר-קיימה (sustainable).

הערת העורך: לפי זה אפשר לומר: פתוח מקיים (סביבה) או פתוח בר-קיימה, תכנון מקיים או תכנון בר-קיימה וכיוצא באלה.

מ' בר-אשר: אנו עוברים לדון בהצעות למילה וריאציה – גוונה והגוון.

י' עופר: אשר לקונוטציה הרוסית בהצעה גוונה, כבר היו דברים מעולם. על הפסוק "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ח, ג) הביא בעל "מנחת שי" גרסה המטילה דגש במילה פי: "כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם, כי לשון גנאי הוא בלשון צרפת, וחלילה לשם יתברך". ועל דברים אלו מגיב "מנחת שי" ואומר: "אין לנו לחוש ללשון צרפת, שאין מבטלים דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות".

א' טל: כל ימי השתמשתי בצירוף בן-גוון. למדתי אותו מפי פרופ' מורג, וגם שמעתי אחרים משתמשים בו. לא הרגשתי שחסר לנו מונח מיוחד לווריאנט. כדאי להימנע מיצירות חדשות בשעה שאפשר לנצל מילים קיימות.

י' ברויאר: אין לראות בגוונה יצירה חדשה. היא קיימת בארמית, ואנחנו רק שואלים אותה ומתאימים אותה לעברית, בדיוק כפי שנעשה בעברית דורי דורות.

ד' טלשיר: בספרות המדעית משתמשים הרבה בצורה חלופה, שנקבעה בעבר לאלטרנטיבה. אפשר אפוא להציע לווריאציה צורה דומה, חלפת למשל.

א' שורצולד: עדיף שלא לקבל את גוונה בגלל צורת הרבים שלה. כרוך לי שאם היא תתקבל על לב הציבור, תהיה צורת הרבים שלה גוונות ולא גוונות. כדי לא לעורר את הבעיה הזאת, כדאי מראש לקבוע מילה אחרת.

ח' כהן: אני מסכים עם הגב' שורצולד. קודם שאנו מאשרים מילה חדשה עלינו להביא בחשבון את צורת הריבוי שלה. ומאחר שאף אני אינני רואה שום סיכוי שפלוני יאמר גוונות, רצוי שלא לקבל מילה שיש בה מלכתחילה מכשול דקדוקי. כשלעצמי אני סבור שצריך להכשיר את דרך הריבוי פעילות: כשם שצורת הריבוי התקנית של חולצה היא חולצות, צריך שגם צורת הריבוי התקנית של קסדה תהיה קסדות ולא רק קסדות. אבל כרגע אין המשקל הזה עומד לדיון, וההצעה הגוון, שאין בה בעיה דקדוקית, טובה יותר.

הטעם של "לשון נקייה" הוא משני לדעתי. האקדמיה לא נמנעה מלאשר את שם המטבע אִירו, הגם שלכשני מיליון דוברי ערבית הגרים בארץ הוא נשמע מילה גסה ובוטה מאוד.

ס' אסלנוב: במגע בין לשונות יש תמיד מילים שעלולות להיתפס באחת הלשונות בדרך גרוטסקית, וזאת לא תהיה הפעם הראשונה שמילה עברית תישמע כך לדוברי שפה אחרת. ואולם אני מעדיף את המונח הגוון מסיבה אחרת: הוא נשמע מושגי יותר – "כבוד" יותר במונחים מורפולוגיים – מה שגורם לו להתאים יותר מגוונה להבעת מושג מופשט. והנה שיקול נוסף: בכלשונות המודרנית מקובל המושג וְרִיאָצִיוֹנִיזְם, ומן המונח שיאושר אולי נצטרך בעתיד לגזור למושג הזה חלופה עברית.

מ' בר־אשר: אם נקבל את הגוון, יהיה וְרִיאָצִיוֹנִיזְם הַגֻּוֹנֵת.

ר' גדיש: התבקשתי להביא לידיעתכם שבוועדה עלתה גם הצורה גוֹנָה.

מ' בר־אשר: החיסרון בגונה שהקשר שלה לגוֹן אינו מוכן מאליו, אבל אני מוכן להעמיד גם אותה להצבעה.

ה צ ב ע ה

בעד גוֹנָה – 0

בעד גוֹנָה – 3

בעד הַגֻּוֹן – רוב גדול

הוחלט: הַגֻּוֹן (וריאציה).

מ' בר־אשר: אני מבין שהבעיה בהצעה עֲלֵעֵלִים היא שעלעל הוא 'עלה קטן', לא 'עלה צעיר'.

ר' גדיש: המונח הבוטני עלעל יפה גם לעלה קטן וגם לעלה צעיר. עם זאת האד' כסלו, שהוא בוטנאי וחבר האקדמיה, מעדיף עלעולים כדי להבחין בין המונח הבוטני עלעל ובין עלעול 'עלה צעיר'. אבל הבעיה בעלעול היא הקרבה לעלעול 'סערה'.

מ' בר־אשר: אם כן נצביע על הצעת הוועדה.

ה צ ב ע ה

בעד עֲלֵעֵלִים – הכול

הוחלט: עֲלֵעֵלִים.

מ' בר־אשר: נעבור לדון בקבוצת המונחים השנייה.

י' ברויאר: תחקירים ודיונים רבים הובילו למסקנה שדוברי העברית מבחינים בין תחתית למעמד. תחתית נתפסת כדבר שטוח שהכלי מונח עליו; למעמד יש גובה. התלבטנו אם להציע מונח אחד או שניים, ואנו מציעים לעגן את הנוהג בהחלטת האקדמיה, כלומר להבחין בין תחתית למעמד.

לקרוטונים הועלו כמה הצעות; אחת מהן היא להשאיר את המונח כפי שהוא. הצעתה העיקרית של הוועדה היא צנימונים, בהנחה שאין קרוטונים אלא צנים שפורר להרכבה צנימים קטנים. הצעה אחרת היא קרומונים, והיא נגזרת כמוכן מקרום, החלק הקשה של הלחם. יש הצעות נוספות, כמפורט בסדר היום, אבל אלה בעיניי ההצעות הטובות ביותר.

אשר לעליִתנות ועליִתני, אלה נגזרות מן המילה עליִת, שנקבעה לאליטה.

א' טל: הצלחת הקטנה ששמים מתחת לספל קרויה בפי כול צלוחית, אבל לפי מונחינו היא תחתית, וכך ניסיתי להנחיל לילדיי. לכן אף שמעמד נתפס כדבר מוגבה, הייתי מציע לקרוא לכל ה־table mat מעמד, והתחתית תישאר לצלחת.

ד' טלשיר: האם בצרפתית או באנגלית מבחינים בין שני הכלים?

נ' אקון: בצרפתית אין הבחנה בין כלי מוגבה ללא מוגבה; שניהם נקראים dessous de plat.

ש"י פרידמן: מעמד באנגלית הוא למעשה hot plate; ואילו table mat הוא שטוח. התרגום לאנגלית כפי שכתוב בהצעת הוועדה עלול לבלבל.

מ' בר־אשר: הדרוש תיקון יתוקן.

[הערת העורך: לאחר הישיבה העלתה הבדיקה שבאנגלית אין מונח אחד מובהק. משמשים בעיקר ארבעת המונחים [hot mat, pot holder, trivet, table mat].

ר' גדיש: ההבחנה בין תחתית למעמד נראית לי בעייתית. מחר עשוי לבוא פלוני ולשאול מה דינה של תחתית שרגליה גבוהות שלושה מ"מ בלבד, ועוד שאלות מסוג זה שלא נדע לענות עליהן. אם תחליט המליאה לקבוע את שני המונחים, אני מציעה להותיר אותם בלי הבחנות סמנטיות, והציבור יקבע בעצמו כיצד להשתמש בהן.

ח' סבתו: בלשון המשנה משמשת המילה פָּנָה במשמעות הזאת.

מ' בר־אשר: יש מפרשים שכנה בתוספתא היא סרגל.

א' שורצולד: כבר יש בשוק צנימונים – שם מסחרי למוצר אחר: צנימים קטנים, עגולים או ריבועיים.

ס' אסלנוב: אני מעדיף את ההצעה קרומונים בגלל קרבת הצליל לקרוטון, ואם השם צנימונים תפוס, על אחת כמה וכמה.

י' יהלום: אם השם צנימונים תפוס, אני מציע צְנוּמוֹנִים מן המילה צָנוּם.

מ' זמלי: המילה קרומונים מזכירה קרום של חלב, ואצל אנשים רבים זה מעורר סלידה.

אך גם אם תתקבל צנימונים אני חוששת שגורלה יהיה כגורלה של מדגנים. אלה מילים מוצלחות מאוד, אבל כל עוד לא יקום יצרן שיסכים לשנות את שם האריזה, הן כמעט לא קיימות. אולי עוד לא הגיע הזמן לקבוע לקרוטונים מונח.

מ' קיסטר: ההצעה צנימונים טובה בעיניי מקרומונים. ואולם המילה קרוטונים עצמה איננה קשה לדוברי העברית מבחינת עיצוריה או משקלה, ואפשר להניח לה. אם אין לנו הצעה טובה, תוכל המילה קרוטונים להישאר, כמו מילים אחרות שאינן נתפסות כמילים זרות, דוגמת נקניק.

מ' בר־אשר: הגיעה שעת ההכרעה. נפתח כמה שלא עורר ויכוח – עֲלִיתָנוּת ועֲלִיתָנִי.

הצבעה

בעד עֲלִיתָנוּת, עֲלִיתָנִי – רוב גדול
נגד – אין

הוחלט: עֲלִיתָנוּת (אליטיזם), עֲלִיתָנִי (אליטיסטי).

מ' בר־אשר: נצביע כעת על המונחים המהלכים תחתית ומעמד.

הצבעה

בעד הצעת הוועדה – רוב גדול
נגד – 2

הוחלט: תחתית [משטח צמוד לשולחן]; מַעְמָד [כלי מוגבה] (כלים המושמים מתחת לסיר או לכלי חם כדי להגן על השולחן).

מ' בר־אשר: בסוגיית הקרוטונים הועלו שלוש הצעות: צנימונים, קרומונים או לא לחדש בשלב זה מילה. בשלב הראשון נצביע על שלוש האפשרויות, ולאחר מכן – על שתי ההצעות שיזכו לרוב הקולות.

הצבעה

בעד צְנוּמוֹנִים – 11
בעד קְרוּמוֹנִים – 6

נגד חידוש מילה עברית – 8

בעד צְנִימוֹנִים – 14

נגד חידוש מילה עברית – 7

הוחלט: צְנִימוֹנִים (קרוטונים).

מ' בר-אשר: בהחלטה הזאת הישיבה ננעלת.